

ПРОДАН Т. В.,

кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінального права
(Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича)

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.1.31>

КРИМІНАЛЬНА АГРЕСІЯ ЯК РЕАКЦІЯ НА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

У статті автором на підставі проведеного аналізу встановлено, що домашнє насильство породжує масу негативних емоційних реакцій. Акцентується на тому, що сукупність суспільно небезпечних та соціально негативних наслідків домашнього насильства становлять цілісну систему факторів, що можуть спровокувати так званий «зворотний бік», а це означає, що насильство може відбиватись на поведінці інших членів сім'ї. Аргументовано, що протиправна поведінка жінки – це реакція на тривалу психотравмуючу ситуацію, коли накопичення негативного напруження у відносинах виявлене в агресивній насильницькій поведінці. Визначено, що під агресію варто розуміти будь-яку форму поведінки, метою якої є умисел на заподіяння шкоди або заподіяння шкоди іншій особі, яка не бажає такої поведінки. Становлення агресивної поведінки – складний та багатогранний процес, на який впливає багато факторів. Аргументовано, що агресія є процесом взаємодії двох осіб, що виникає не в соціальному вакуумі, а у відповідь на реальні або уявні дії та наміри інших осіб. Зазначено, що різні міжособистісні взаємодії призводять до виникнення агресії, оскільки, зіштовхуючись із домашнім насильством, жертви самі починають моделювати агресивну поведінку щодо свого кривдника. Визначено, що стан фрустрації є підґрунтям виникнення агресії, що своєю чергою запускає механізм агресивної поведінки. Досліджено, що задоволення потреби в безпеці насильницьким шляхом послугувало реакцією на постійне насильство щодо жінки. Акцентується увага на тому, що жінки, які стають жертвами домашнього насильства під впливом агресії вчиняють протиправні діяння, а тому рання діагностика ознак домашнього насильства та проведення превентивних заходів дасть змогу попередити розвиток у жінок негативних емоційних реакцій, пов'язаних із домашнім насильством. Зроблено висновок про те, що вчинення насильницьких дій під впливом агресії жертвою домашнього насильства – це наслідок систематичного фізичного та психологічного насильства. Визначено, що агресія виступає не як форма поведінки особи, а як реакція на систематичне вчинення насильства кривдником щодо жертви.

Ключові слова: домашнє насильство, кримінальна агресія, насильницька злочинність, жертва домашнього насильства.

Prodan T. V. Criminal aggression as a reaction to domestic violence

In the article, the author based on the analysis found that domestic violence causes a lot of negative emotional reactions. Emphasis is placed on the fact that the combination of socially dangerous and socially negative consequences of domestic violence constitutes a holistic system of factors that can provoke the so-called “reverse side”, which means that violence can be reflected in the behavior of other family members. It's argued that a woman's illegal behavior is a reaction to a long-term traumatic situation, when the accumulation of negative tension in the relationship

is manifested in aggressive violent behavior. It's defined that aggression should be understood as any form of behavior, the purpose of which is the intent to cause harm or harm to another person who does not want such behavior. It's established that the formation of aggressive behavior is a complex and multifaceted process, which is influenced by many factors. It's argued that aggression is a process of interaction between two people, which occurs not in a social vacuum, but in response to real or imagined actions and intentions of others. It's noted that various interpersonal interactions lead to aggression, because when confronted with domestic violence, victims themselves begin to model aggressive behavior towards their abuser. It is determined that the state of frustration is the basis for the emergence of aggression, which in turn triggers the mechanism of aggressive behavior. It was investigated that meeting the need for security by force was a reaction to the constant violence against women. Emphasis is placed on the fact that women who are victims of domestic violence under the influence of aggression commit illegal acts, and therefore early diagnosis of signs of domestic violence and preventive measures will prevent women from developing negative emotional reactions associated with domestic violence. It is concluded that the commission of violence under the influence of aggression by a victim of domestic violence is a consequence of systematic physical and psychological violence. It is determined that aggression does not act as a form of personal behavior, but as a reaction to the systematic perpetration of violence by the perpetrator against the victim.

Key words: *domestic violence, criminal aggression, violent crime, victim of domestic violence.*

Вступ. Насильство є невід'ємною частиною життя нашого суспільства. Воно проявляється в різноманітних видах та формах і може вчинятися щодо будь-яких людей незалежно від їх рівня та якості життя. Одним із видів насильства є домашнє насильство, яке існує у всіх куточках нашого світу. А тому проблема домашнього насильства є глобальною, з якою необхідно боротися на світовому рівні, адже члени сім'ї стають жертвами як агресивних дій, так і психологічних утисків від когось зі своєї родини набагато частіше, ніж від сторонніх людей. Постійна стресова ситуація в сім'ї негативно впливає на жінок, дітей та інших жертв домашнього насильства, що своєю чергою породжує різноманітні негативні наслідки, які в майбутньому можуть відбитися негативно не лише на жертвах домашнього насильства, але і на суспільстві загалом. Це і зумовлює актуальність вибраної проблематики, оскільки дослідження наслідків домашнього насильства, а саме прояву агресії, може дати змогу ще на ранньому етапі здійснити низку профілактичних заходів, які дадуть змогу уникнути негативних реакцій у виді насильницьких дій зі сторони жертви домашнього насильства.

Дослідженню наслідків домашнього насильства, а саме прояву кримінальної агресії, приділяли увагу такі вчені, як Ю.М. Антонян, Р. Берон, А.Ф. Зелінський, Н.П. Краснова, І.А. Кудрявцев, В.О. Меркулова, Д. Річардсон, Т.М. Судакова, В.В. Федусик та інші.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття особливостей вчинення жінкою насильницьких дій під впливом агресії як реакції на домашнє насильство.

Результати дослідження. Специфіка сімейних відносин веде до того, що домашнє насильство, тобто з'ясування стосунків, які закінчуються знущаннями, образами, побоями тощо, здебільшого залишається за «зачиненими дверима». Так, багато випадків домашнього насильства перестають бути латентними лише тоді, коли це приховати вже неможливо, оскільки жертви домашнього насильства потребують кваліфікованої медичної допомоги. А тому латентність такого виду кримінального правопорушення призводить до того, що жертвам не надають жодної соціально-психологічної допомоги, що породжує в майбутньому низку наслідків як для жертви, так і для соціуму загалом. Насильство, яке породжує масу негативних емоційних реакцій, варто розглядати як сильну психотравмуючу подію, що порушує баланс між внутрішніми адаптаційними механізмами та зовнішнім світом [1, с. 39].

У жінок, які піддаються домашньому насильству, досить часто розвиваються психоневротичні стани або ж неврологічні розлади. Неврологічні розлади, як наслідок домашнього насильства, суттєво погіршують якість життя жінки. Також наслідками можуть бути деструктуризація та руйнування сім'ї, десоціалізація і емоційна автономізація членів сім'ї, алкоголізм, наркоманія, суїцид [2, с. 73]. Сукупність суспільно небезпечних та соціально негативних наслідків домашнього насильства становлять цілісну систему факторів, що можуть спровокувати так званий «зворотний бік», а це означає, що насильство може відображатись у поведінці інших членів сім'ї. Так, досліджуючи особливості процесу виховання засуджених жінок, Н.П. Краснова зазначила, що вчинення вбивства жінкою не спричинене безпосередньо конкретною негативною ситуацією, мотивом, що раптово виник, а є реакцією застосування щодо неї неодноразово протиправних дій [3, с. 96]. Це свідчить про наявність латентного домашнього насильства, на яке жінка своєю чергою відповідає насильницькими діями.

Можна припустити, що така протиправна поведінка жінки – це реакція на тривалу психотравмуючу ситуацію, коли накопичення негативного напруження у відносинах виявлене в агресивній насильницькій поведінці. Агресія, як зазначають Басс, Бандура (Buss, Bandura), – це будь-яка поведінка, яка містить загрозу або завдає шкоду іншим [4, с. 24]. Також є твердження про те, що аби ті чи інші дії були кваліфіковані як агресія, вони мають містити в собі умисел заподіяти шкоду, а не просто призводити до таких наслідків [4, с. 25]. Ще одна точка зору висловлена Зільманом (Zillmann), який обмежує вживання терміна «агресія» лише нанесенням тілесних або фізичних ушкоджень [4, с. 26]. Незважаючи на значні розбіжності щодо визначення агресії, більшість науковців схилиються до визначення, в яке входить як категорія умислу, так і заподіяння шкоди іншим. Таким чином, під агресією варто розуміти будь-яку форму поведінки, метою якої є умисел на заподіяння шкоди або заподіяння шкоди іншій особі, яка не бажає подібної поведінки.

Становлення агресивної поведінки – складний та багатогранний процес, на який впливає багато факторів. Зокрема, можна говорити про те, що жертви домашнього насильства бачать наслідки насильства «великим планом», вони, так би мовити, сидять у першому ряді. Є переконливі докази того, що таке зіткнення «обличчям до обличчя» з агресією збільшує вірогідність агресивних дій зі сторони потерпілої особи. Таким чином, жертви самі починають моделювати агресивну поведінку [4, с. 108].

Також актуалізувати агресивні дії може і вербальна провокація. «Вбивчі» коментарі та їдкі зауваження можуть зачепити ледь не найболючіше, ніж прямий фізичний вплив. Коли такі коментарі висловлює особа, чию думку жертва цінує, чи коли за допомогою таких висловів особа принижує в присутності інших осіб, це може виявитися надзвичайно неприємним переживанням. Те, що такі дії викликають потужну контратаку, було продемонстровано в багатьох лабораторних експериментах (Donnerstein & Evans, 1975; Geen, 1968; Richardson, Leonard, Taylor & Hammock, 1985), в яких піддослідні, ображені іншою особою, готові були покарати таку особу електричним розрядом високої напруги або якимось іншим чином. Ці результати пояснюють, чому інциденти, які починаються з насміху чи обміну образами, можуть швидко перерости в бійки [4, с. 137]. Агресія є процесом взаємодії двох осіб, що виникає не в соціальному вакуумі, але у відповідь на реальні або уявні дії та наміри інших осіб [4, с. 138]. Наше суспільство, за твердженням В. Франкла, живе в умовах «екзистенціального вакууму». Це не що інше, як відчуття величезним числом людей безглуздості того життя, яке їм доводиться вести, нерідко без можливості будь-якого реального вибору і неможливості знайти в ній позитивний сенс через руйнування старих цінностей та традицій, дискредитації «нових» та відсутності культури світоглядної рефлексії, що дозволяє прийти до унікального сенсу своїм, неповторним шляхом. Цим В. Франкл суттєво пояснює і ті соціальні патології, які властиві й для нашого суспільства, зокрема ріст злочинності, часто жорстокої і безглуздої, поширення алкоголізму, зростання наркоманії, самогубств. У цих умовах людина прагне знайти сенс і відчуває фрустрацію або вакуум, якщо це прагнення залишається нереалізованим [5, с. 100].

Тому досить часто саме різні міжособистісні взаємодії призводять до виникнення агресії і зумовлюють її форми та спрямованість. Можливо, саме тому така пильна увага приділяється фрустрації, тобто блокуванню розгортання цілеспрямованої поведінки. Фрустрація впливає на агресію опосередковано низкою проміжних факторів. Тобто стан фрустрації з найбільшою вірогідністю може викликати агресію, коли вона порівняно інтенсивна, коли присутні так звані «позиви до агресії», коли фрустрація здається раптовою або сприймається як свавілля, або коли вона когнітивно прив'язується до агресії. Досить часто агресивна реакція виникає при одному лише припущенні про те, що в іншій особі є якісь ворожі наміри, незалежно від того, чи виражається чи це в прямих діях «недоброзичливця» [4, с. 155]. Звідси випливає, що стан фрустрації є підґрунтям виникнення агресії, що своєю чергою запускає механізм агресивної поведінки.

А тому, узагальнюючи, можна говорити про те, що жінка, яка піддається частому насильству, може в подальшому вчинити суспільно небезпечне діяння щодо свого кривдника. Так, звісно, не всі жінки будуть вчиняти кримінальні правопорушення, проте, як ми вже зазначили, жінки з різними преневеротичними станами, неврологічними розладами на фоні останньої краплі можуть вчинити протиправне діяння. Зокрема, проаналізувавши вироки у кримінальних справах за період 2006–2019 років (вибірка – 1298 вироків із 12 424 судових справ Єдиного державного реєстру судових рішень, похибка становить 4%) ми дійшли висновку, що жінки, які вчиняли насильницькі кримінальні правопорушення, задовольняли потреби в: 1) самоствердженні; 2) повазі; 3) домінуванні; 4) безпеці; 5) потреби матеріального характеру [6]. З вищенаведених потреб саме задоволення потреби в безпеці насильницьким шляхом послугувало реакцією на постійне застосування насильства щодо жінки [7, с. 131]. Потреба в безпеці, як зазначає В.М. Пасічник, є однією з базових людських потреб, яка полягає передусім у необхідності захисту людського життя, забезпечення стабільності умов його існування, від чого залежить задоволення інших її потреб [8]. А тому не дивно, що жертва домашнього насильства під впливом агресії як форми насильницької поведінки, зумовленої особливістю психічного стану, забезпечує в такий спосіб потребу в безпеці, оскільки це викликає в неї почуття впевненості в собі.

Узагальнюючи вищенаведену інформацію, ми наведемо приклад із судової практики потреби в безпеці, яка задовольнялась злочинним насильницьким шляхом.

Відповідно до вироку Дергачівського районного суду Харківської області від 30 травня 2020 року (справа № 619/317/18) А. засуджено за ч. 2 ст. 15 та ч. 1. ст. 115 КК України за те, що 7 жовтня 2017 року, приблизно о 12:00 А. разом із Б., перебували за місцем свого мешкання. Б., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, почав словесний конфлікт, який виник на ґрунті особистих неприязних відносин, що супроводжувався нецензурною лайкою та психологічним тиском на А. У процесі конфлікту А. підійшов до Б. та вдарив її кулаком своєї правої руки в область правого плеча останньої. Від цього удару А. впала на крісло, що знаходилося позаду неї. Вказані дії Б. обурили А. У А. виник прямий умисел спрямований на протиправне заподіяння тілесних ушкоджень своєму чоловікові Б.

Надалі А., реалізуючи свій прямий умисел, спрямований на протиправне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень своєму чоловікові, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачаючи його суспільно небезпечні наслідки і бажаючи їх настання, з мотивів особистих неприязних стосунків, що склалися на ґрунті виниклого конфлікту, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, взяла правою рукою зі столу кухонний ніж та нанесла один удар своєю чоловікові Б. у грудну клітину зліва, спричинивши при цьому тілесне ушкодження, а саме: проникаюче ножове поранення лівої половини грудної клітини з ураженням підключичної вени, яке належить до тяжких тілесних ушкоджень.

Допитана в судовому засіданні обвинувачена А. свою вину у вчиненні злочину визнала частково, а саме визнала факт нанесення тілесних ушкоджень своєму чоловікові Б. під час вживання спиртних напоїв, у зв'язку з виниклим конфліктом між ними та неодноразовими побоями зі сторони останнього щодо неї, а факт наявності наміру на позбавлення свого чоловіка життя заперечувала.

Допитаний у судовому засіданні потерпілий Б. пояснив, що під час вживання спиртних напоїв між ним та його дружиною А. виник конфлікт, у процесі якого він неодноразово наносив останній тілесні ушкодження. В один із таких конфліктів, коли він наносив побої дружині, його дружина схопила зі столу ніж і, коли він нахилився над нею, остання нанесла удар йому в груди, після чого викликала швидку допомогу. У конфлікті вважає себе винним [6].

Таким чином, ми робимо висновок, що жінки, які стають жертвами домашнього насильства під впливом агресії, можуть вчиняти протиправні діяння, а тому рання діагностика ознак домашнього насильства та проведення превентивних заходів дасть змогу попередити розвиток у жінок негативних емоційних реакцій, пов'язаних із домашнім насильством.

Висновки. Підбиваючи підсумки, варто зазначити, що жертви домашнього насильства відіграють важливу роль у кримінальних правопорушеннях проти життя та здоров'я особи. Насильство є однією з рис характеру особи, однак таку негативну рису стримують норми заборони на вчинення кримінального правопорушення, норми моралі, загальнолюдські цінності. Вчинення насильницьких дій під впливом агресії жертвою домашнього насильства – це наслідок систематичного фізичного та психологічного насильства. Агресія виступає не як форма поведінки особи, а як реакція на систематичне вчинення насильства кривдником щодо жертви. Тому саме різні міжособистісні взаємодії призводять до виникнення агресії, оскільки, зіштовхуючись із домашнім насильством, жертви самі починають моделювати агресивну поведінку щодо свого кривдника.

Список використаних джерел:

1. Цыганков Б.Д., Тюнева А.И., Былим А.И. Психические расстройства у жертв насилия и их медико-психологическая коррекция : монография. Москва : Медицина, 2006. 174 с.
2. Антонян Ю.М. Проблемы внутрисемейной агрессии : монография. Москва : Кameron, 2006. 114 с.
3. Краснова Н.П. Особливості процесу виховання засуджених жінок. *Соціальна педагогіка*. 2012. № 3. С. 94–102.
4. Бэрон Р., Ричардсон Д. Агрессия : учеб. пособие. Санкт-Петербург : Питер, 1999. 352 с.
5. Франкл В. Человек в поисках смысла : учебник / пер. с англ. Д. Леонтьева, М. Папуша, Е. Эйсмана. Москва : Биг-Пресс, 1990. 230 с.
6. Єдиний державний реєстр судових рішень : вебсайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 17.02.2021).
7. Продан Т.В. Криминологічна характеристика жіночої насильницької злочинності в Україні : монографія. Чернівці : Технодрук, 2020. 258 с.
8. Пасічник В.М. Філософська категорія безпеки як основа нової парадигми державного управління національною безпекою. *Демократичне врядування*. 2011. Вип. 7. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeVr_2011_7_7.pdf (дата звернення: 12.02.2021).

